

ЕКСТРЕМІСТСЬКІ НАСТРОЇ МОЛОДІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ФОРМУВАННЯ І ПРОЯВУ

Розкриваються поняття «екстремізм», «молодіжний екстремізм», висвітлюються основні сфери та форми вияву екстремізму, чинники, причини та мотиви екстремістських настроїв і виявів у молодіжних рухах; подано результати аналізу емпіричних даних, зібраних автором у процесі панельного дослідження.

Ключові слова: екстремізм, молодь, молодіжні рухи, молодіжний екстремізм, екстремістські настрої, тероризм.

Постановка проблеми. Однією з найгостріших проблем сучасності є екстремізм, який виявляється в політичній, економічній, соціальній, релігійній й інших сферах суспільного життя. Екстремізм перетворився на одну з серйозних проблем безпеки, з якою людство увійшло в XXI сторіччя. У різних формах прояву екстремісти загрожують безпеці багатьох країн і їх громадян, спричиняють істотні політичні, економічні і моральні втрати, психологічно впливають на великі маси населення, забирають життя невинних людей.

Хвиля екстремістських явищ, що охопила чимало країн, серед яких Великобританія, США, Франція, Італія, Греція, – несе загрозу й українському суспільству. Впродовж 2011 року СБУ попереджено понад триста кримінальних злочинів терористичного спрямування. «Цифри підтверджують тенденцію про посилення небезпеки тероризму. Тільки непосвяченим у справу людям здається, що у нас все тихо й мирно», – зазначив у Deutsche Welle доктор юридичних наук, почесний президент організації «Міжнародна антитерористична єдність» Василь Крутов [7].

Стан дослідження. Проблему екстремізму вивчають представники багатьох сучасних наук: філософії, політології, соціології, психології, педагогіки, соціальної психології, кримінології тощо. Сутність екстремізму досліджували Є. Герасименко, Л. Дробіжева, М. Курбанов, К. Ріплі, А. Мінахан, Ю. Меновщиков, Е. Паін та інші. У психології екстремізм вивчали В. Соснін, О. Бахтіяров, М. Шогенов, Л. Аксеновська, С. Целіковський та інші. Дослідження молодіжного екстремізму та його виявів серед молоді та молодіжних угруповань активно здійснювали Р. Афанасьєва, С.Беліков, Ю. Зубок, А. Серіков, А. Козлов, В. Чупров, Т. Черкашина.

Відділом соціології молоді ІСП РАН у межах проекту «Екстремізм у російському молодіжному середовищі» проведені всеросійські соціологічні дослідження «Ставлення до екстремізму в молодіжному середовищі», «Екстремістські прояви в молодіжних рухах», експертні опитування. Особливу увагу вивченню екстремізму приділяють органи внутрішніх справ, зокрема відомчі вищі навчальні заклади. В Україні вивчення екстремальних установок молоді проводилось у більшості досліджень стосовно ксенофобних виявів.

Актуальність вивчення молодіжного екстремізму як суспільної проблеми визначається не тільки його небезпекою для громадського порядку, але й властивістю переростати у кримінальне явище, пов'язане зі злочинністю, тероризмом, масовими безладами тощо. І якщо юридична, соціально-економічна та соціально-політична складові достатньо ґрунтовно вивчалися, то особистісно-психологічний компонент враховувався недостатньо або не враховувався зовсім.

Вказані проблеми довели, що є необхідність акцентувати на соціально-психологічних аспектах формування екстремістських настроїв у середовищі молоді.

Мета статті – вивчення молодіжних екстремістських настроїв як соціально-психологічного явища, психологічних особливостей їх формування та прояву. Вона спрямована на визначення особистісно-психологічних компонентів поняття «екстремізм», «екстремістські настрої»; аналіз результатів авторських досліджень, проведених у 2002–2011 роках, і розроблення стратегії вивчення молодіжного екстремізму загалом.

Виклад основних положень. Екстремізм (від фр. *extremisme*, лат. *extremus* – крайній) – схильність до крайніх поглядів і дій, серед яких провокація безладів, громадянська непокора, терористичні акції, методи партизанської війни. Діяльність екстремістських організацій має на меті не просто загострення і дестабілізацію обстановки в ім'я вирішення певних локальних завдань, а в кінцевому результаті захоплення або перерозподіл влади, територіальний переділ, насильницьку зміну конституційного ладу в країнах.

Поняттю «екстремізм» ПАРЕ дала визначення 2003 року. Згідно з цим визначенням, екстремізм – форма політичної діяльності, яка безпосередньо чи опосередковано ігнорує або відкидає принципи парламентської демократії. Соціологічне визначення екстремізму підкреслює крайній вияв радикалізму: «Суть екстремізму зводиться до помсти суспільству, владі в особі її окремих представників за своє відчуження від політичного, соціального та економічного життя суспільства» [13]. Соціолог А. Козлов характеризує екстремізм як «агресивну поведінку, найбільш істотними характеристиками якої є, по-перше, нетерпимість

до думки опонента, орієнтованого на загальноприйнятті в цьому суспільстві норми, по-друге – схильність до прийняття крайніх (силових) варіантів розв'язання проблем, по-третє – неприйняття консенсусу як цінності й ділового інструмента щоденної діяльності, по-четверте – неприйняття прав особистості та її самої як самоцінності» [9, с. 13–14].

Визначаючи психологічні детермінанти екстремізму як одного з найбільш небезпечних явищ соціального життя, що дестабілізує політичну систему і загрожує життєдіяльності громадян, Л. Баєва наголосила, що екстремізм є крайньою формою інтолерантності, поєднаною з агресією і насильством як методами виразу непримиренності до Іншого. Автор вважає, що причиною екстремістського, інтолерантного, агресивного ставлення є психологічний бар'єр «свій – чужий», страх перед несхожими на себе [2]. Отож, екстремістський рух як тип девіації є складним соціально-психологічним феноменом, що має тенденцію до саморозвитку. Його поява обумовлена низкою соціально-економічних, соціально-політичних, соціокультурних і особистісно-психологічних чинників, що тісно взаємодіють.

Екстремістські дії характерні найперше молоді. За словами В. Головенько, «молодь завжди була, є і буде тією специфічною соціальною групою, якій притаманний пошук свого «я» і свого місця в суспільстві, безкомпромісність, нетерпимість, прямолінійність, максималізм, відкритість почуттів і жага життя. Це штовхає й українську молодь до пошуку шляхів до кращого життя за допомогою своїх громадських структур». Значущою з погляду вивчення тенденцій розвитку молодіжного екстремізму виступає концепція «молодіжної субкультури». На думку С. Левікової, для будь-якої молодіжної субкультури характерна опозиція до суспільства, оскільки на цьому етапі їх розвитку молоді люди не можуть одержати від суспільства бажане [10].

Необхідність визначення глибинних причин, що лежать в основі молодіжного екстремізму, вимагає застосування цілісного підходу до розуміння його суті. Його реалізація можлива на базі фундаментальних досліджень, що дозволяють аналізувати не тільки процеси, що відбуваються в молодіжному середовищі, але і виявляти чинники, які їх обумовлюють, а також зрозуміти психологію такого феномена.

Основними джерелами молодіжного екстремізму є соціально-політичні чинники: криза соціально-політичної і економічної систем; соціокультурний дефіцит і криміналізація масової культури; відсутність альтернативних форм проведення дозвілля; криза шкільного і сімейного виховання. Це дозволяє стверджувати, що основне коло проблем молоді – у сфері конфліктних відносин, найперше у сім'ї і у відносинах із однолітками. Велику роль виконують також особистісні чинники, такі як де-

формація системи цінностей, негативне середовище спілкування, переважання гедоністичних орієнтацій над соціально корисними, неадекватне сприйняття педагогічних впливів, відсутність життєвих планів.

Однак передумови екстремістської поведінки виявляються не лише в соціокультурному середовищі, а й визначаються психофізіологічними особливостями індивіда. Проблема екстремізму не лише соціальна, а психологічна. Відомий терорист 1960-х років минулого століття Антоніо Негрі зізнався в тому, що нищення і руйнування часто ставали для нього самоціллю, найбільш приємним і необхідним психологічним станом. «Результат мене не хвилює, – заявляв він, будь-який акт руйнування і саботажу відгукується в мені як голос класової спільноти. Можливий ризик мене не турбує, навпаки, я відчуваю гарячкове збудження, начебто я чекав зустрічі з коханою» [11]. Відтак, витоки екстремізму лежать у природних властивостях суб'єкта: особливостях його нервової системи, психіки, емоційно-вольового складу.

Однак екстремістські схильності можуть виявитися або не виявитися залежно від того, в якому соціокультурному середовищі відбувається соціалізація особистості. Так, Енріко Феррі в роботі «Кримінальна соціологія» вказує на те, що «антропобіологічні аномалії, що характеризують собою так званий «злочинний тип», можуть бути властиві не тільки людям, що фактично скоїли який-небудь злочин: неадекватність поведінки може виразитися також і в інших формах, які не кваліфікуються законом як злочин, але відрізняються тією ж основною межею – невідповідністю основним біологічним і соціальним завданням людського існування» [12].

Для екстремістського способу мислення характерне порушення основних законів формальної логіки, причому це навмисна антиетичність, протилежність нормальній логіці наукового мислення, демонстративна «анормальність». На основі цієї екстремістської логіки світ сприймається крізь призму примітивно бінарного, чорно-білого розділення на хороше і погане, істину і брехню. Дійсність входить переважно до неправди, а екстремістська ідея – до істини. Основу логіки екстреміста часто становлять не принцип врахування об'єктивної реальності («Я») і не норми суспільної моралі («Над-Я»), а принцип задоволення («Воно») за З. Фрейдом. У критичній історичній ситуації особливо чутливі, схильні до відповідних психічних відхилень, люди стають індукторами екстремістської ідеології і екстремістської масової свідомості. Спочатку індуктори відрізняються лише особливою чуйністю і схильністю до девіацій. Але у міру занурення в створювану ними екстремістську ідеологію вони можуть стати справді психічно хворими, від простих форм до складніших.

Внутрішній світ екстреміста достатньо простий і неконфліктний, тому інша людина, яка не розділяє його переконань, розглядається не як рівноправний партнер-опонент, не як індивід, а як складна зовнішня перешкода, що підлягає простому фізичному усуненню. Не випадково вбивство супротивників або втеча від них є двома найбільш типовими способами поведінки екстремістів у ситуації конфлікту або його загрози.

Становлення суб'єктності молоді в процесі реалізації її основних соціальних функцій (відтворювальної і інноваційної) пов'язане з подоланням і внутрішніх, і зовнішніх суперечностей індивідів. У прагненні самоствердитись, самоідентифікуватись і самореалізуватись молодим людям, особливо підліткам, доводиться долати характерні для цього віку внутрішні амбівалентні прояви (соромливість і агресивність, відвертість і замкнутість, нігілізм і фанатизм). У процесі взаємодії молоді з суспільством, під час зіткнення з його жорсткими вимогами виникають зовнішні суперечності, що часто виявляється в дискримінації молоді за віковою ознакою, у порушенні її прав у сфері освіти, професійної діяльності, культури, в сімейних відносинах. Реагуючи на подібне ставлення до них, окремі молоді люди нерідко вибирають екстремальні форми захисту.

В умовах становлення соціальної суб'єктності соціальне становище молоді характеризується неповнотою соціального статусу, маргінальністю соціальних позицій, невизначеністю соціальних ідентифікацій. Останнє ускладнює ототожнення себе з інгрупами і аутгрупами, що виливається в екстремальність свідомості і поведінки. Саме соціокультурні особливості середовища спілкування є значущим чинником формування екстремального типу свідомості молоді.

Оскільки екстремальність є загалом іманентною властивістю молодості, у різних умовах суспільного розвитку вона може проявитися по-різному: в умовах стабільного суспільства на груповому і індивідуальному рівнях вона знаходить, як правило, суспільно значущі інституційно-регульовані форми; в умовах соціальних потрясінь, невизначеності і ризику під впливом найрізноманітніших об'єктивних і суб'єктивних чинників набуває крайніх, переважно спонтанних проявів. В останньому випадку домінує емоційний рівень сприйняття явищ, часто в украй гіперболізованій, максималістській формі. Такий тип свідомості виявляється в специфічних формах поведінки, що характеризується імпульсною мотивацією, агресивністю, схильністю до ризику, епатажем, відхиленнями від прийнятих норм або, навпаки, – пригніченістю, депресією, пасивністю.

Труднощі на шляху реалізації завищених очікувань спричиняють у молодій людині стан фрустрації, що супроводжується роздратуванням, незадоволеністю, гнівом, втратою довіри, недооцінкою своїх

можливостей, самовідчуженням і конфронтацією. Завищені очікування найчастіше виявляються серед соціально «просунутої» частини молоді. На думку Л. Дробіжевої і Є. Паїна, «чим більш освічене суспільство, тим більше у всіх групах потреб до комфорту, просування. Але задовольнити ці потреби можуть не всі. Якщо збільшується розрив між домаганнями індивіда і можливостями їх задоволення, агресивні установки зростають» [6].

Недостатня фрустраційна толерантність молоді перешкоджають їй знайти правильний вихід із безвихідної, на її думку, ситуації, а реакцією на таке становище стає агресивність. За умов підтримки найближчого оточення агресивність набуває крайньої форми – фанатизму, основним ознаками якого є категоричність поглядів і думок, нетерпимість до інакомислення, зневага до загальноприйнятих норм, неприйняття критики у всіх її формах. Вихід із стану фрустрації часто супроводжується самовідчуженням і нігілізмом.

Під екстремістськими настроями молоді слід розуміти різні форми прояву максималізму в свідомості і радикальність поведінки на груповому та індивідуально-особистісному рівнях. Найбільш поширеними є індивідуальні і групові настрої. На полюсах екстремістських настроїв крайніми станами є фанатизм, що становить радикальну спрямованість свідомості, і нігілізм, що відображає переважно депресивний його стан.

У таких формах екстремістські настрої виявляються у всіх сферах життєдіяльності, а також у соціальному самовизначенні молоді. Їх рівень і спрямованість безпосередньо пов'язані зі зміною соціального становища молоді. Позитивні суспільні зміни можуть знижувати схильність до екстремістських проявів або спрямовуватися у соціальну творчість й інноваційну діяльність молодих людей; негативні – виявлятися у формі екстремістських виступів.

Спрямованість і соціальну базу екстремальних настроїв у молодіжному середовищі можна визначати, спираючись на дані соціологічних досліджень. Результати панельного соціологічного дослідження «Ксенофобні настрої серед молоді: причини і наслідки» (950 молодих людей м. Львова та області у 2002 і 2011 роках), а також стандартизованого формалізованого інтерв'ю «Кіберсоціалізація молоді» (800 студентів вищих навчальних закладів м. Львова) загалом підтвердили схильність молоді до екстремістської поведінки.

Так, специфічними є прояви екстремістських настроїв у різних сферах життєдіяльності молоді. В освіті і трудовій діяльності рівень екстремальних настроїв аналізувався за показниками ставлення молодих людей до навчання і праці та за місцем, яке вони посідають у стру-

ктурі термінальних цінностей. Активність і навіть фанатизм студентів у навчанні проявляються в негативному і агресивному ставленні до освітньої діяльності, а також у формі нігілізму. Нігілізм виявився у формі заперечення загальноприйнятої цінності освіти (16% студентів у 2011 році, що удвічі більше, ніж у 2002-му). Кожен дев'ятий (11%) розглядає освіту як «нав'язану». Праця як «нав'язаний обов'язок» у структурі цінностей присутня у 8,8% респондентів. Порівняно з 2002 роком частка молоді з високим рівнем екстремістських настроїв зросла у сфері освіти у 1,8 рази, у сфері праці – в 1,2 рази.

Рівень екстремістських настроїв молодих людей аналізувався також на основі показників, що характеризують ставлення до діяльності, здійснюваної неправовими способами і до багатства. Третина (31,3%) опитаної молоді зорієнтована на високий ступінь екстремістських проявів у формі фанатизму («робити гроші за будь-яку ціну»). Фанатичне прагнення до багатства виявилось в оцінках 11,8% респондентів 2011 року, що на 3,5% вище, ніж 2002 року.

Оцінка рівня екстремістських настроїв у політичному житті проводилася шляхом аналізу ступеня довіри молоді державним і суспільним структурам. Політичний нігілізм виразився у недовірі чинним у країні інститутам влади і громадським організаціям. Високому рівню схильності до екстремізму відповідав варіант відповіді «нікому не довіряю», з яким погодилися 11,8% респондентів. Кожна сьома молода людина виразила повну недовіру всім без винятку політичним інститутам, що свідчить про крайню форму політичного нігілізму. Частка екстремістски налаштованої молоді в політичному житті зросла за десять років більш як удвічі (у 2002 р. становила 6,8%).

У дозвіллі екстремістські домагання вимірювались за ступенем задоволеності асоціальним дозвіллям, зокрема музичним, спортивним, «алкогольним». За даним показником екстремістські настрої у проведенні вільного часу різною мірою виявлені у кожній третій молодій людині (28,9%). Спільне випивання алкогольних напоїв визнається «важливою» формою спілкування кожним третім респондентом (33,8%) і «дуже важливою» – кожним п'ятим.

У найбільш вираженій формі екстремістські настрої відображені у самовизначенні молоді, про що свідчить вибір молодими людьми чинників, які сприяють, на їхню думку, становленню особистості: «фізична сила», «зовнішня привабливість», «наявність грошей». Вони характерні більшості молодих людей (58,3%). Крайня форма молодіжного екстремізму, що межує з фанатизмом, в особистісному самовизначенні характерна 15% молоді. Третина відповідей на відкрите запитання: «Хто Ваш герой?» становить імена героїв відомих фільмів: «Бригада», «Брат 1, 2», «Таксі» та інші.

Крайні форми екстремістських настроїв молоді виявляються у взаємодії із соціальним оточенням: у ставленні до мігрантів, багатих людей, чиновників, представників інших релігій. Найбільш високий рівень ксенофобії стосується представників національностей, яких респонденти «не бажають пускати в Україну». Це, згідно з отриманими даними, цигани (1-й ранг), негри і араби (2-й ранг), євреї та росіяни (3-й і 4-й ранги відповідно). Найбільшу тривогу все ж зумовлює відкрита симпатія 64% респондентів до молодіжних організацій, які пропагують ідею «чистої української нації». 57% підтримують лозунг «Україна для українців», 32% вагаються відповісти і лише 11% не підтримують його. У ставленні до багатіїв екстремістські настрої різною мірою (від ненависті до неприязні) виявили 23,7% респондентів. 42,3% респондентів виявили екстремістські настрої стосовно представників інших релігій, що дає уявлення про ступінь нетерпимості в цій сфері.

Порівняльний аналіз соціального складу екстремістськи налаштованої молоді дає уявлення про тенденції зміни соціальної бази молодіжного екстремізму в молодіжному середовищі регіону з 2002 до 2011 року. У ній помітно зросла частка молодших юнацьких вікових груп (18–21 рік) – учнів шкіл, ПТУ, а також сільської молоді. Промовисто простежується тенденція переміщення екстремістської молодіжної бази з обласного – у районні міста, зростання нігілізму через зростаючу частку дівочої частини молоді. Можна підсумувати, що за певних умов саме у вказаних групах молоді найімовірніше формування потенціалу молодіжного екстремізму.

Рівень екстремальних настроїв тісно пов'язаний з основними формами екстремістських проявів. *Побутовий екстремізм* виявляється в орієнтації свідомості молоді на ризик у повсякденному житті (наявність установки на групові конфлікти, бійки). *Соціально-протестний, політичний, національно-етнічний, релігійний екстремізм* емпірично визначається як прояв фанатизму в ідейній спрямованості свідомості на боротьбу за справедливість, політичні переконання, національні і релігійні почуття, об'єднання з крайніми ідеологічними формами протестних, націоналістичних, релігійних рухів, а також як установки (готовність) на демонстрацію цих відчуттів.

Висновки. Результати дослідження підтверджують, що природа молодіжного екстремізму визначається соціально-груповими та особистісно-психологічними особливостями свідомості молоді, а форми його прояву пов'язані із специфікою поведінки і соціальними умовами середовища.

Специфіка соціально-психологічного підходу до дослідження екстремізму полягає в застосуванні дослідницького інструментарію для вивчення цього феномена, де відправною точкою психологічного

аналізу є дослідження толерантності (інтолерантності) індивідуальної (групової) поведінки, ідентичності (самоідентичності). Адже екстремізм виявляється в сферах життєдіяльності суспільства, суб'єктів, пов'язаний з пошуком оптимальних форм соціальної взаємодії і стає актуальним предметом наукового осмислення.

Перспектива соціально-психологічного дослідження феномена екстремізму полягає в тому, щоб вивчати якісні і кількісні аспекти цього поняття в суб'єктів із різною ідентичністю (самоідентичністю); якісні і кількісні аспекти такого поняття у суб'єктів з різною толерантністю (інтолерантністю); проведенні серії експериментів із вивчення окресленого феномена і оцінити, наскільки ефективні ті або інші методи впливу на нього.

1. Афанасьєва Р.М. Социокультурные условия противодействия экстремизму в молодежной среде (социально-философский анализ): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук / Р.М. Афанасьєва. – М., 2007. – С. 3–4.
2. Баєва Л.В. Экстремизм и формы проявления / Л.В. Баєва [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.aspu.ru/images/File/ilil/Bayeva_extremizm.pdf
3. Барабаш В.В. Молодіжний рух як об'єкт і суб'єкт реалізації молодіжної політики / В.В. Барабаш // Український соціум. – 2004. – № 1 (3). – С. 119–130.
4. Бахтияров О.Г. Экстремистские ресурсы общества / О.Г. Бахтияров // Психология экстремизма: научно-практическая конференция [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.varvar.ru/arhiv/texts/bahtijarov8.html>
5. Головенько В.А. Український молодіжний рух у ХХ столітті (історико-політологічний аналіз основних періодів) / В.А. Головенько. – К.: А.Л.Д., 1997. – 160 с.
6. Дробижєва Л.М. Политический экстремизм и терроризм: социальные корни проблемы / Л.М. Дробижєва, Э.А. Паин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tolerance.ru/vek-tol/5-0-drobigeva.html> (дата обращения: 03.03.2012).
7. Экстремизм в Україні: проблема з тенденцією до зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.dw.de/dw/article/0,,15340460,00.html
8. Зубок Ю.А. Молодежный экстремизм: сущность и особенности проявления / Ю.А. Зубок, В.И. Чупров // Социологические исследования. – 2008. – № 5. – С. 37–47.
9. Козлов А.А. Проблема экстремизма в молодежной бреде. Серия Система воспитания в высшей школе / А.А. Козлов. – М., 1994. – 29 с.
10. Левикова С.И. О готах, готике и больном российском обществе / С.И. Левикова // Общественные науки и современность. – 2009. – № 2. – С. 16.
11. Негри Антонио. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Негри_Антонио
12. Ферри Э. Уголовная социология / Э. Ферри [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://ruknigi.net/books/41801-ugolovnaya-sotsiologiya/>
13. Экстремизм // Мир словарей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mirslovarei.com/content_pol/JEKSTREMIZM-1365.html.

14. Юрасова Е.Н. Психологические особенности лиц, склонных к экстремизму, терроризму и ксенофобии / Е.Н. Юрасова // Юридическая психология. – 2008. – № 4. – С. 25–37.

15. Яхьяев М.Я. Методологические аспекты исследования экстремизма / М.Я. Яхьяев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://scienceport.ru/content/metodologicheskie-aspekty-issledovaniya-ekstremizma>

Гуменюк Л.И. Экстремистские настроения молодежи и психологические особенности их формирования и проявления

Раскрываются понятия «экстремизм», «молодежный экстремизм», рассматриваются основные сферы и формы проявления экстремизма, факторы, причины и мотивы экстремистских настроений и проявлений в молодежных движениях; приводятся результаты анализа эмпирических данных, собранных автором в процессе панельного исследования, вносятся предложения относительно перспектив исследования проблемы.

Ключевые слова: экстремизм, молодежь, молодежные движения, молодежный экстремизм, экстремистские настроения, терроризм.

Humenyuk L.I. The extremist moods of the youth, social and psychological peculiarities of their forming and display

In the article the concepts of «extremism», «youth extremism» are defined, basic spheres and forms of extremism displaying, factors, reasons and reasons of extremist moods and displays in youth movements are described; results of empiric data analysis collected by the author in the process of panel research are given.

Key words: extremism, the youth, youth movements, youth extremism, extremist moods, terrorism.

УДК 159.9:316.6

О.Ф. Долженков, С.Д. Резніков

**ПРОТИДІЯ НАРКОТИЗМУ ДІТЕЙ ШЛЯХОМ
УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ**

Викладено результати дослідження причин і сучасного стану наркотизму серед дітей, особливості оперативно-розшукової діяльності у сфері протидії незаконному обігу наркотиків. Обґрунтовано пропозиції щодо адаптації національного законодавства у сфері наркотизму до міжнародних норм про права дітей.

Ключові слова: наркотизм, наркоманія дітей, оперативно-розшукова діяльність, тенденції розвитку наркотизму, протидія наркоманії.